

УДК 355.45:316.77:32(470+477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2025.40.15>

Мокляк С. П.

д. політ. н., професор,
кафедра міжнародних відносин,
Воєнна академія імені Євгенія Березняка,
вул. Юрія Іллєнка, 81, м. Київ, 04050, Україна
E-mail: smokliak@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5255-8941>

МЕНТАЛЬНА ВІЙНА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

У статті представлено ґрунтовний аналіз трансформації сучасного воєнного протистояння під впливом концепції мережецентричної війни та еволюції форм інформаційного впливу. Автор цілком обґрунтовано доводить, що ключовим способом невоєнного домінування в умовах гібридної війни є інформаційне протиборство, яке поєднує як технології формування віртуальної реальності, так й інструменти масового психологічного впливу. Увага автора зосереджена на ментальній війні – новітній формі конфлікту, що спрямована не лише на руйнування матеріального потенціалу противника, а й насамперед на вразливість свідомості та психіки суспільства, його волі до спротиву. Ця теза набуває особливої ваги у світлі широкомасштабної збройної агресії РФ, у межах якої інтенсивність та масштабність інформаційно-психологічного тиску стали безпрецедентними. Автор переконливо демонструє, що боротьба за ментальність не є вторинним або побічним явищем, а навпаки – центральним складником сучасної війни, у якій вирішується доля національної ідентичності, морального духу, стабільності військово-політичного управління. Особливістю статті є те, що вона базується як на теоретичному аналізі, так і на систематизації підходів російських військових експертів, які відкрито декларують концепцію «окупації свідомості» як стратегічну мету війни нового типу. Стаття містить чітку структуру, логічний виклад, глибину аналізу та міждисциплінарну широту. Автор не лише узагальнює вже наявні підходи до розуміння ментальної війни, а й формулює її власну концепцію як складника загальної теорії війни, визначаючи ключові закономірності, методологічні основи та принципи реалізації. Дослідження буде корисним як для фахівців у сфері політичної науки, інформаційної безпеки, так і для розробників стратегій національної стійкості. Отже, представлений науковий текст є актуальним, концептуально значущим і методологічно вивіреним дослідженням, що робить вагомий внесок у вітчизняну науку про війну та безпеку.

Ключові слова: широкомасштабне вторгнення, когнітивна війна, консцієнтальна війна, семантична війна, мережецентричні війни, інформаційне протиборство, інформаційно-психологічний вплив, ментальна війна, концепція ментальної війни.

Постановка завдання дослідження в загальному вигляді. Останнім часом набули поширення формулювання «когнітивна війна», «консцієнтальна війна», «семантична війна», «дискурсивна війна» та «ментальна війна». Усі ці терміни не є абсолютно взаємозамінними синонімами, але з різних боків описують одне й те саме явище – ураження нематеріальних складників мілітарної потуги: людської волі, духу, свідомості тощо. «Ментальна війна» є чи не найостаннішим виразом, який увібрав у себе попередні визначення і став, так, найбільш узагальнювальним.

Згідно з Енциклопедією сучасної України (Encyclopedia of Modern Ukraine, 2018), «ментальність (від лат. mens – розум, спосіб мислення, склад душі) – сприйняття і тлумачення світу в системі духовного життя народу, нації, соціальних суб'єктів».

Так, ментальна війна – це невидиме поприще бою. Насамперед боротьба відбувається всередині нас – у психофізіологічних складниках мозку.

Ментальна війна російської федерації (рф) почалася задовго до широкомасштабного вторгнення в Україну. На наш погляд, нерозуміння мотиваційних механізмів і реальних цілей ворога не дає змогу вибудувати ефективну систему протидії. У такій ситуації жертва в цій війні реагує на тактичні кроки, не розуміючи стратегії агресора, що є неефективним і в результаті призводить до того, що ворог завжди «вибиває» підґрунтя з-під ніг, адже дії ворога постійні, повторювані, суперечливі, нелогічні. Саме вищезазначеним зумовлена актуальність проблематики, яка порушена в статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років вітчизняні та зарубіжні експерти приділяють велику увагу дослідженням цілей, механізмів, технологій і засобів російської гібридної (зокрема, інформаційної) агресії в Україні та Європі.

Деякі аспекти ведення інформаційної війни російської федерації стосовно України та особливості пропагандистських механізмів відображено в працях Г. Почепцова, А. Ослунда, Л. Гудкова, Г. Ревзина, К. Рогова, Г. Перепелиці, Т. Березовця, Р. Ортунга, О. Бондаренка та ін. Використання особливих мовних конструкцій медіа приділяли увагу експерти М. Брук, А. Морозов, Ю. Латиніна та ін. Використання Росією соціально-комунікаційних технологій для реалізації своїх зовнішньополітичних цілей відображено в працях Т. Ісакової, М. Хилька, Г. Павловського, О. Хоменка, Н. Слухай та ін.

Зокрема, у статті А. Лукашенко (Lukashenko, 2019) актуалізовано загрози інформаційної війни, яка є викликом XXI століття. Проаналізовано механізми російської ментальної агресії, яка втілюється в інформаційних війнах. З'ясовано основні підходи до оцінки прийомів і методів ведення інформаційної війни, проаналізовано позиції організацій, держав та окремих лідерів щодо напрацювання ефективних механізмів протидії російській ментальній агресії.

Однак, незважаючи на наявність певної кількості наукових праць щодо цієї проблеми, необхідно зазначити, що є потреба проаналізувати підходи російської федерації до ведення ментальної війни загалом та проти України зокрема.

Мета статті – дослідження структури та окремих положень концепції ментальної війни рф, зокрема, основні її закономірності та принципи.

Виклад основного матеріалу. Саме поняття «ментальність» містить сукупність соціально-психологічних настанов, автоматизмів та навичок свідомості, які формують способи бачення світу й уявлення людей, що належать до тієї або іншої культурної спільноти.

Фактично боротьба за ментальність велася протягом усієї історії цивілізації. Однак у сучасних умовах у результаті розвитку інформаційних технологій зміна менталітету людської особистості та її культурної ідентифікації, руйнування національних історичних цінностей суспільства та держави набувають особливої інтенсивності й масштабу.

На погляд російських дослідників, новій парадигмі війни властиві такі особливості (Pyrozhhkov & Khamitov, 2022):

- агресивні дії (напад) починаються без оголошення, мають еволюційний, перманентний характер, ведуться в «сірих зонах» і нерідко призводять до програшу держави-жертви через її нездатність дати гідну відсіч;

- національні держави, що зазнали поразки, ліквідуються, причому часто без окупації їх території, або позбавляються не стільки населення і ресурсів, скільки політичної волі та можливості самоврядування;

- населення країни-жертви нерідко виявляється під керівництвом структур (зовнішніх та внутрішніх) без можливості впливати на власну долю;

- боротьба ведеться за розум, знання та волю, за світогляд окремих громадян та суспільства загалом;

- національні історія, культура, традиції, устрій та вибір життєвих пріоритетів населення ігноруються та замінюються іншими, які нав'язуються ззовні нерідко при мовчазному непротивленні людей;

- абсолютною перемогою вважається окупація духовного простору та суспільної свідомості, коли переможений не лише втрачає здатність обстоювати свої цінності, а й повністю асимілює чужі та «фальшиві» настанови, які йому впровадив, нав'язавши свою волю, противник-переможець;

- бліцкриг у цій війні полягає в паралічі волі противника через вплив на його еліту та медіа, щоб потім їх руками розвалити державні інститути, розкласти армію і силові структури;

- атаки на країну-жертву ведуться не лише «зовні», а й «зсередини», що радикально відрізняється від традиційного способу військових дій «зовні всередину», фронти та битви такої війни різномасштабні, але синхронізовані та системні.

Крім цього, російські військові експерти констатують, що безкомпромісне геополітичне протиборство нового типу, якому властиві перелічені особливості, отримало відповідний термін – ментальна війна (далі – МВ). Вона має тотальний характер, що передбачає комплексний вплив, який спрямований як на інформаційне поле, так і на сфери почуттів, емоцій і настроїв населення країни – жертви агресії (Pysmenniy, 2022).

Із цього постає таке визначення ментальної війни: це скоординована сукупність різномасштабних дій та операцій, спрямованих на «окупацію» свідомості супротивника з метою паралічу його волі, зміни індивідуального та масового свідомості населення для деморалізації армії та суспільства, знищення духовно-моральних цінностей, традицій і культурно-історичних основ держави, «стирання» національної ідентичності народу.

На думку російських фахівців, боротьбу за ментальність у сучасній війні спрямовано на досягнення основних цілей (Chornomaz, 2017; Denysenko & Gromenko, 2022; Kashperska, 2023):

- знищення в населення здатності до розуміння місця та ролі своєї країни та її національної стратегії з метою вироблення в подальшому повної байдужості до долі держави та народу;

- руйнування механізмів традиційної самоідентифікації населення та заміщення їх новими ідентифікаційними сурогатами за допомогою залучення людей до різних «груп участі та підтримки», що формуються за допомогою соціальних мереж та медіа;

- зниження загального інтелектуального рівня населення, формуючи «кліпове мислення», яке не передбачає критичного ставлення до інформації, що подається;
- упровадження в суспільну свідомість нової спеціально сконструйованої матриці цінностей і норм суспільної та особистої поведінки як єдино можливих моделей поведінки. Це призводить до знищення родової, культурної та історичної пам'яті людей, а також до психотизації та невротизації суспільства, яке перетворюється на натовп, що легко піддається зовнішньому управлінню з боку політтехнологів;
- вимивання з інформаційного простору свідомості людини питань, що потребують вдумливого та неквапливого осмислення подій для формування сталого особистісного знання.

На цей час застосовують такі прийоми в боротьбі за ментальність:

- приховування критично важливої інформації про стан справ у різних сферах життя соціуму;
- занурення цінної інформації до масиву «інформаційного сміття» відповідно до принципу «сховати листок у лісі»;
- підміна понять чи спотворення їхнього сенсу;
- відвернення уваги на малозначущі події;
- застосування понять, що постійно використовують у медіапросторі, зміст яких зазнав якісних змін;
- подання аудиторії негативної інформації, яка краще сприймається порівняно з позитивними новинами;
- обговорення подій, які не мають реальної суспільної цінності, використання результатів некоректно проведених соціологічних досліджень для створення спотвореного уявлення про ситуацію в суспільстві;
- запровадження заборон на певні види інформації та розділи новин з метою недопущення широкого громадського обговорення критичних для певних владних структур питань та тем;
- відверта брехня з метою дезінформації населення своєї країни та зарубіжної громадськості.

Загалом, як вважають російські експерти, концепцію ментальної війни необхідно розглядати важливим складником загальної теорії війни (рис. 1).

Як показано на рисунку 1, теоретико-методологічні основи концепції МВ становлять соціально-філософські, психологічні, соціальні, політологічні та інші теорії («Вікна Овертона» тощо), теорія національної безпеки, стратегія національної безпеки, військова наука, закони війни (перебігу та результату війни, що розкривають їх залежність від економічного, політичного, соціального, наукового, військового потенціалів держави), закони збройної боротьби та ін. Основна методологічна роль у цьому навчанні належить філософсько-соціологічним положенням про походження, сутність, характер, роль МВ, а також про розвиток та діяльність держави та ЗС в умовах її ведення.

Структура концепції МВ містить такі основні розділи: теоретичні основи; понятійний апарат; методологічні основи (основні закономірності МВ, методи та технології психологічної оборони та настання); практичні поради (рис. 2).

Передбачається, що ключові положення концепції МВ у подальшому мають стати основою для розробки відповідних підручників, посібників, настанов, програм навчальних курсів, практичних та методичних рекомендацій для органів державного та військового управління різних рівнів та вищих навчальних закладів.

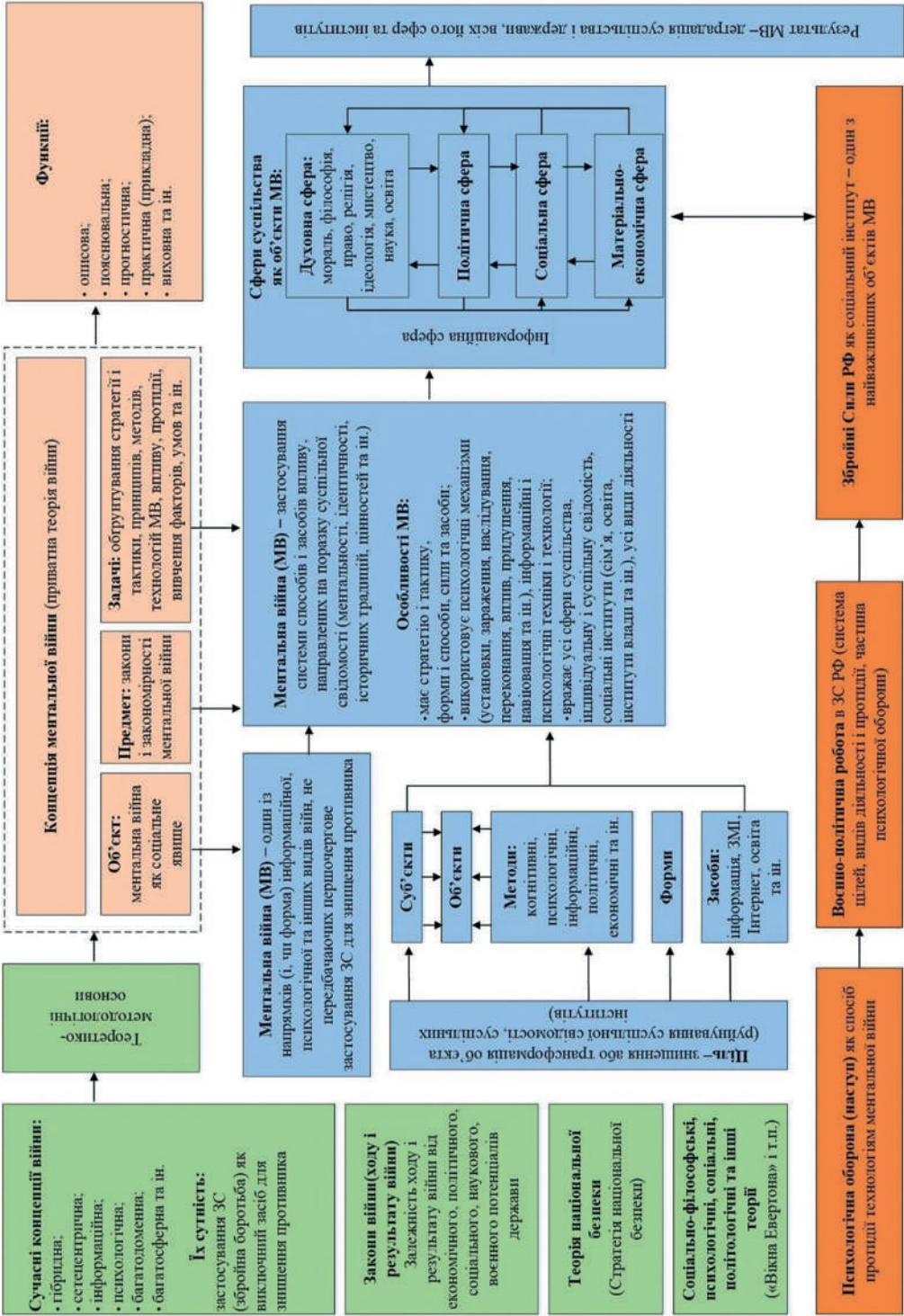

Рис. 1. Концепція ментальної війни як важливий складник загальної теорії війни

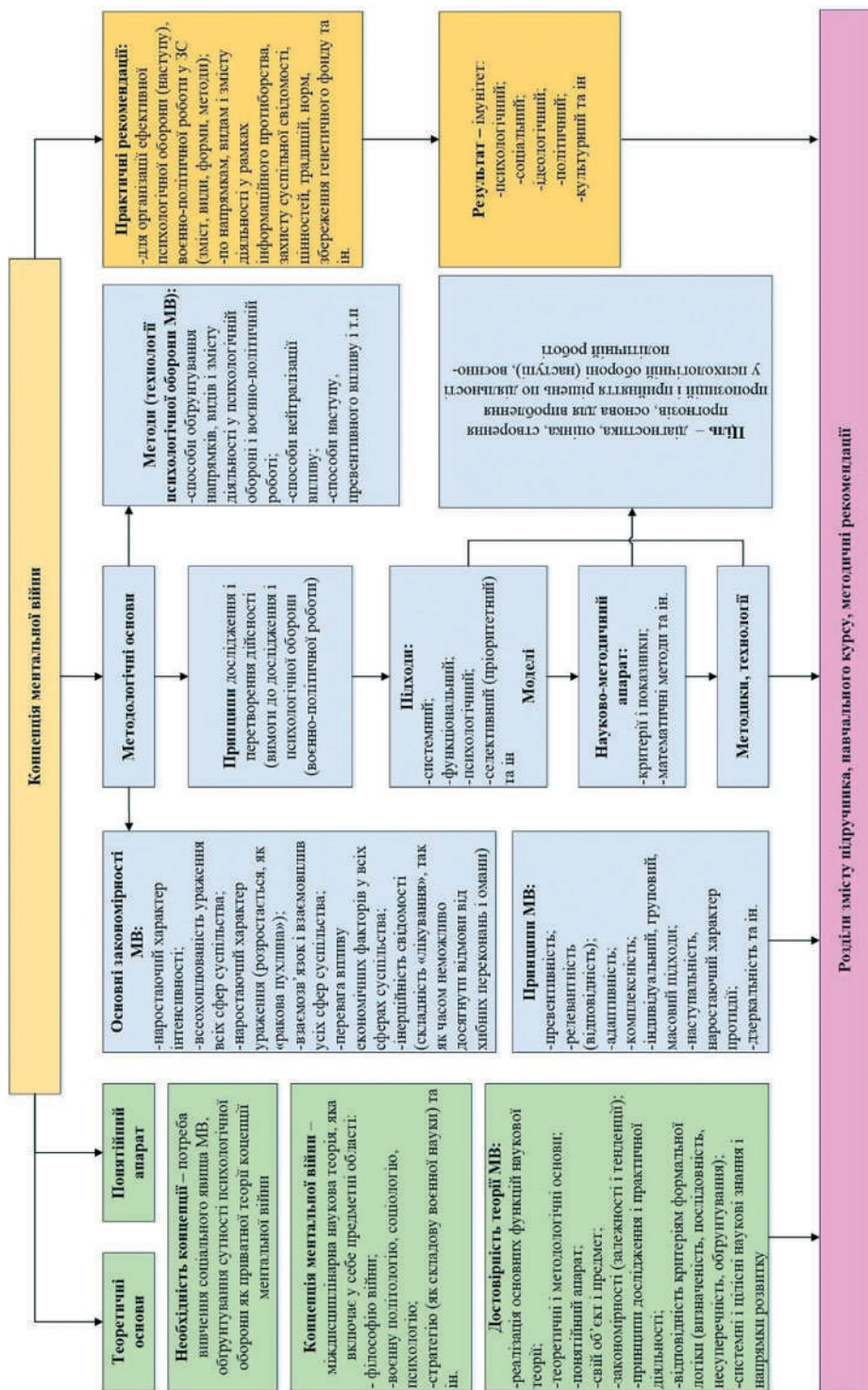

Рис. 2. Структура концепції ментальної війни

Визначено такі основні закономірності МВ:

- наростальний характер інтенсивності;
- всеоб’ємність і наполегливість, що посилюється, ураження всіх сфер суспільства (як при «раковій пухлині»);
- взаємозв’язок та взаємовплив всіх сфер суспільства, соціальних інститутів у МВ;
- визначальний характер духовної сфери та значний вплив економічних факторів на трансформацію суспільства;
- відстроченість впливу, зумовлена інерційністю свідомості (складність протидії технологіям МВ, тому що важко, а часом і неможливо домогтися відмови від помилкових переконань та помилок, нав’язаних супротивником), що викликає проблеми в «лікуванні» свідомості та трансформації у духовній сфері суспільства, які стали наслідком застосування технологій МВ.

На основі дослідження досвіду та практик ведення інформаційного протистояння та застосування різних форм, способів, методів та прийомів МВ сформульовані деякі її принципи: превентивність, релевантність, адаптивність, комплексність, індивідуальність, груповий та масовий підходи, наступальний, наростальний характер, дзеркальність.

Висновки. Спотворення реального стану речей є однією з основних стратегій рф та антиукраїнських сил у нашій державі. Важливим складником антиукраїнської політики є маніпуляції з дискурсом історії, які використовують як інструмент нівелювання загальноукраїнської ідентичності, а також дискредитація діяльності ЗС України та її спеціальних служб.

Перспективи подальших досліджень – визначення форм і способів мінімізації інформаційно-пропагандистського впливу рф на населення України.

References [Список використаної літератури]

- Encyclopedia of Modern Ukraine. (2018). Encyclopedia of Modern Ukraine. <https://esu.com.ua/article-66534> [in Ukrainian]. [Енциклопедія сучасної України. (2018). Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-66534> (дата звернення: 08.06.2025)]
- Lukashenko, A. I. (2019). Mental structures of the aggressor in the information war on the example of the Russian Federation: A view from the past into the present, challenges to Western society. Hileya: Scientific Bulletin, (144), 115–121. [in Ukrainian]. [Лукашенко А. І. Ментальні структури агресора в інформаційній війні на прикладі Російської Федерації: погляд із минулого в сучасність, виклики західному суспільству. Гілея: Науковий вісник. 2019. Вип. 144. С. 115–121.]
- Pysmennyi, O. (2022). Destructive informational and propaganda influence of the Russian Federation on European states and ways to neutralize it. Military Intelligence Bulletin, (69), 95–101. [in Ukrainian]. [Письменний О. Деструктивний інформаційно-пропагандистський вплив РФ на європейські держави та шляхи його нейтралізації. Вісник воєнної розвідки. 2022. Вип. 69. С. 95–101.]
- Kashperska, D. (2023). Doctrine of information security of Ukraine and Strategy of information security of Ukraine: Comparative analysis in the context of countering Russia's conscient threats. Military Intelligence Bulletin, (71), 83–89. [in Ukrainian]. [Кашперська Д. Доктрина інформаційної безпеки України та Стратегія інформаційної безпеки України: порівняльний аналіз у контексті протидії концентральним загрозам РФ. Вісник воєнної розвідки. 2023. Вип. 71. С. 83–89.]
- Denysenko, V. & Gromenko, S. (2022). "Mental war" as a component of hybrid warfare. What is Russia preparing for and what should Ukraine prepare for? Ukrainian Institute for the Future. <https://uifuture.org/publications/mentalna-vijna-yak-skladova-gibrydnoyi-do-chogo-gotuyetsya-rosiya-i-do-chogo-slid-gotuvatsya-ukrayini/> [in Ukrainian]. [Денисенко В., Громенко С. «Ментальна війна» як складова гібридної. До чого готується Росія і до чого слід готуватися Україні? Ukrainian Institute for the Future. 2022. URL: <https://uifuture.org/publications/mentalna-vijna-yak-skladova-gibrydnoyi-do-chogo-gotuyetsya-rosiya-i-do-chogo-slid-gotuvatsya-ukrayini/> (дата звернення: 08.06.2025)]
- Chornomaz, B. (2017). Mentality and historical memory in the information war. https://shron1.chtyvo.org.ua/Chornomaz_Bohdan/Mentalitet_ta_istorychna_pamiat_v_informatsiinii_viini.pdf [in Ukrainian]. [Чорномаз Б. Мен-

- талітет та історична пам'ять в інформаційній війні. 2017. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Chornomaz_Bohdan/Mentalitet_ta_istorychna_pamiat_v_informatsiinii_viini.pdf (дата звернення: 08.06.2025)]
- National Institute for Strategic Studies. (2023, June 17). Supporting mental health during wartime. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidtrymka-mentalnoho-zdorovya-v-chasy-viyny> [in Ukrainian]. [Національний інститут стратегічних досліджень. Підтримка ментального здоров'я в часи війни. 2023, червень 17. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidtrymka-mentalnoho-zdorovya-v-chasy-viyny> (дата звернення: 08.06.2025)]
- Pyrozhhkov, S., & Khamitov, N. (2022). War and peace in Ukraine: Paths to real victory and development. <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2022/09/220930140250828-7338.pdf> [in Ukrainian]. [Пирожков С., Хамітов Н. Війна і мир в Україні: шляхи до реальної перемоги і розвитку. 2022. URL: <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2022/09/220930140250828-7338.pdf> (дата звернення: 08.06.2025)]

Стаття надійшла до редакції 10.07.2025

Дата рекомендації до друку 15.08.2025

Стаття опублікована 10.11.2025

Mokliak S. P.

Department of International Relations

Yevheniy Berezhnyak Military Academy

81 Yuriy Illenko Str., Kyiv, 04050, Ukraine

MENTAL WARFARE BY THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE

Summary

The article presents a thorough analysis of the transformation of modern military confrontation under the influence of the concept of network-centric warfare and the evolution of forms of informational influence. The author convincingly demonstrates that the key method of non-military dominance in hybrid warfare is information confrontation, which combines both technologies for creating virtual reality and tools of mass psychological influence. The author focuses particular attention on mental warfare—a novel form of conflict aimed not merely at the destruction of the adversary's material potential, but primarily at exploiting the vulnerability of public consciousness and psyche, as well as the nation's will to resist. This thesis gains particular relevance in light of the full-scale armed aggression by the Russian Federation, within which the intensity and scope of information and psychological pressure have become unprecedented. The author persuasively argues that the struggle for mentality is not a secondary or peripheral phenomenon, but rather a central component of modern warfare, in which the fate of national identity, moral resilience, and the stability of military-political governance is at stake. A distinctive feature of the article lies in its foundation both in theoretical analysis and in the systematization of approaches by Russian military experts who openly proclaim the “occupation of consciousness” as a strategic goal of a new type of war. The article is characterized by a clear structure, logical exposition, depth of analysis, and interdisciplinary breadth. The author not only summarizes existing approaches to understanding mental warfare but also formulates his own conceptual model as a part of the general theory of war, identifying its core patterns, methodological foundations, and principles of implementation. This study will be valuable for specialists in political science, information security, as well as for developers of national resilience strategies. Thus, the presented scholarly text is a timely, conceptually significant, and methodologically sound study that constitutes an important contribution to the national science of war and security.

Key words: large-scale invasion, cognitive warfare, consciential warfare, semantic warfare, network-centric wars, information confrontation, informational and psychological influence, mental warfare, concept of mental warfare.